

Ո Վ Ս Է

«Ձի զոգորմութիւն կամիմ,
եւ ոչ զայսաւագ, եւ զգի-
տութիւն Աստուծոյ՝ քան զոգ-
ջակէզս»: (ՈՎՍԷ Զ. 6)

Ամոռի մասին գրած ատեն, ընդհա-
նուր կերպով նշած էինք Ովսէի առաքե-
լութեան նկարագրի և նպատակի մասին:
Այժմ կ'անցնինք ներկայացնելու Ովսէի
ժամանակը և զայն լեցնող իրադարձու-
թիւնները⁽¹⁾:

Ովսէի ժամանակը (Ն. Ք. 755-740). —
Ովսէ ժամանակով աւելի մօտ կարելի է
նկատել Ամոռի քան Եսայիի և Միքիայի,
ըստ իր գրքի նախաբանին, բան Տեառն ու
եղեւ առ Ովսէե ողբի Երեւայ, յաւուրս Ող-
իայ եւ Յովաթամու եւ Աբազու եւ Եգեկեայ
Թագաւորաց Յուդայ, եւ յաւուրս Յերոբո-
վամայ ողբոց Յովասայ քաղաւորին Խաւ-
իկի (Ա¹): Նախաբանի վերջին մասը անկաս-
կանաւորէն կը պատկանի միայն գրքի
առաջին բաժանումին (Գլ. Ա-Գ). մինչ
առաջին մասը յաւելուած է հաւանաբար
Փոքր Մարգարէներու հրատարակիչէն, ցոյց
տալու՝ թէ Ովսէ մարգարէացաւ Եսայիի և
Միքիայի շրջանին⁽²⁾: Անշուշտ այս չի
ձգտիր ապացուցանել թէ, Ովսէի քարոզ-
չութիւնը երկարեցաւ Հրէաստանի չորս
Թագաւորներու շրջանին վրայ: Ներքին
յայտնութիւնը կ'ապացուցանէ, թէ մեծ
մասը գիրքին, սահմանուած է այն ժամա-
նակին, որ կը զուգահիւսի Յերոբովամ Բ.ի
Թագաւորութեան շրջանին, սակայն և այն-
պէս Եգեկիայի և կամ Նոյնիսի Աքազու
Թագաւորութեանց շրջաններուն համապա-
տասխանող մասեր եւս կրնան չի պակսիլ:

Գիրքը կ'իյնայ երկու բաժանումներու
ներքեւ:

1. — Ա-Գ գլուխները կատարեալ են
իրենց մէջ և յայտնապէս կը պատկանին
Յերոբովամի Թագաւորութեան շրջանին:
Վերոյիշեալ երեք գլուխներու մէջ կ'ըլլայ
զուգահիւսութիւնը Յէուայի տան անկման

(Ա⁴), զուգահիւսութիւն մը որ իրականացաւ
Յերոբովամի զաւկի և Զաքարիայի յաջոր-
դին, վեցամսեայ կարճ Թագաւորութենէն
վերջ Սեղզուամի զաւադրութեամբ⁽¹⁾: Վե-
րոյիշեալ երեք գլուխները գրուած են
երկրի բարգաւաճման շրջանին, որ կարելի
է հաստատել թէ, շատ երկար չի տեւեց:
Ես հետեւ նմա զգորեանն եւ զգիւնին եւ
զձեքն եւ բազմացուցի նմա աւժաք եւ ու-
կի (Բ⁸): Յերոբովամի Թագաւորութիւնը
— ինչպէս տեսանք — էր բարգաւաճման
շրջան մը, սակայն իր մահով դտաւ իր
վերջակէտը անմիջապէս: Սխալած պիտի
չըլլանք երբ վերոյիշեալ երեք գլուխները
վերագրենք Ն. Ք. 755-749 շրջանին:

2. — Երկրորդ բաժանումը (Գլ. Դ-ԺԴ)
անկասկածօրէն կը պատկանի վերջին շրջ-
անին: Տանըմէկ գլուխները կուտան կա-
տարեալ ցուցմունքներ միապետական և
չփոթ վիճակին, որուն ենթարկուած էր
Հիւսիսային Թագաւորութիւնը Յերոբո-
վամի մահով⁽²⁾: Այս վերջնութիւն էր Սա-
մարիոյ անկման, որ մարգարէացուած էր
ապագայի համար (Ովսէ ԺԳ¹⁵) և այդ մեծ
հաւանականութեամբ տեղ գտաւ շատ կա-
նուխ, քան այդ դէպքը: Ովսէ բնաւ ակ-
նարկութիւն չունի Փակէէի և Հասիմի դաշ-
նակցութեան Աքազը գահնկէց ընելու,
մինչ Նոյն դարու չորրորդ մարգարէն Եսայի
կը յիշէ զայն (Եսայի Գլ. Է.): Ի վերջոյ
Փակէէի և Հասիմի գործունէութեանց կայքը
եղաւ՝ զԱքազ ամբաստանել Ասորեստանի
առաջ, Փուա կամ Թագղաթ Պաղասար⁽³⁾
ընդառաջելով անոնց ամբաստանութեանց
կը սպառնայ կործանել և անքնակիչ դար-
ձնել հիւսիսային Պաղեստինը, Գալիլիան,
Գադատը: Այս մեծ յանկարծական աղէտի
շուրջ Ովսէ ակնարկութիւն չունի: Իսրայէլի
մեղքերու պատժումը վերահաս է, սակայն
այդ տակաւին ապագային պիտի իրակա-

(1) Գ. Թագ. Ժե 10:

(2) Տեա Ովսէ Գլ. Է⁷, Ը⁶, Ժ⁸, ԺԳ¹⁰:

(3) Նոյնացումը Pul-ը Tiglath-Pileserի հետ կը
հաստատուի Pul-ը անուանի գոյութենէն, Բաբելոնեան քա-
ղաւորներու ցանկի մը մէջ: Մինչ Բաբելոնեան ժամա-
նակագրութեան մէջ Tuklat-abal-isarra (Tiglath-
Pileser) նշանակուած է նոյն անունայ քաղաւորը: Pul
կը կարծուի ըլլալ Բաբելոնեան փոխանակում մը Tig-
lath-Pileserի անունը: (Schradner, Cuneiform In-
scriptions, E. T. I. PXXXII):

(1) Տեա Սիոն, 1950, Ապրիլ էջ 116:

(2) Բաղդասեղ Եսայի Ա¹, Միքիա Ա¹:

նանայ: Ասորեստան կը նկատուի ներկայ և միակ թշնամին, անարժէք և վտանգաւոր դաշնակից մը, բայց և այնպէս կը դիմէ անոր պաշտպանութեան (Ե¹³, Է¹¹, Ը⁹, Թ¹, ԺԳ³): Այս ճշգրիտ դէպքերու կացութիւնն է Մանայիմի թագաւորութեան: Ինք գինուորական յանդուգն անձնաւորութիւն մըն է որ խճկուելով արեան մէջէն կը բարձրանայ մինչև գահ և կը պահէ իր թագը, գնելով Թագղաթ - Պաղասարի պաշտպանութիւնը դառնալով Ասորեստանեան նահանգ մը (Դ. Թագ. ԺԵ¹⁴⁻¹⁹): Սակայն Բէքայի մեղսակցութեամբ քաղաքական կացութիւնը կատարելապէս կը փոխուի: Ուստի մենք վստահօրէն կրնանք եզրակացնել թէ, Ովսէի ժողովրդական առաքելութիւնը վերջ է գտած այս շրջանին և մեծ հաւանութեամբ գիրքը գրուած Ն. Ք. 734էն առաջ, երբ Բէքա և Ռուդին ասպատակեցին Հրէաստանը⁽¹⁾:

Ժամանակի հանգամանք. — Այժմ պիտի փորձենք տալ շրջանի կացութիւնը, որոնց ներքեւ Ովսէ փորձեց իր առաքելութիւնը: Որոշ չափով ունեցանք առիթը տեսնելու Յերոբոամ Բ.ի թագաւորութեան յատկանշական կողմերը յարաբերութեամբ Ամովսի Մարգարէութեան: Այս հզօրագոյն վեհապետի մահով, իր կազմած մեծ թագաւորութիւնը անմիջապէս աւերակոյտ մը դարձաւ: Վեց ամիսներ վերջ Սամարիոյ թագաւոր Զաքարիա — Յերոբոամ Բ.ի գաւազնը և յաջորդը — սպանուեցաւ Սալումի կողմէ, և այս կերպով վերջ մը գրուած եղաւ Յեսուի հարստութեան: Յափշտակողը չի կրցաւ պահել գահը զորս խլած էր, որովհետեւ Մանայիմ քաղեց Սամարիոյ վրայ, գրաւեց զայն ու սպանեց Սալումը (Դ. Թագ. ԺԵ¹⁶), սակայն ինք ևս չկարողացաւ պահել գահը ու ստիպուած եղաւ հազար թաղանդով գնել Ասորեստանի թագաւոր Թագղաթ - Պաղասարի օգնութիւնը և դարձաւ Ասորեստանեան թագաւորութեան ենթակայ նահանգ մը: Տասը տարիներ թագաւորելէ վերջ գահը թողուց իր գաւկին, Փակէիայի, սակայն երկու տարիներ վերջ քաղաքական պա-

տերազմի մը ծագումով Փակէ (Փակէիայի զօրաւորներէն մին) Յելիաթիտէսի հետ դաշնակցելով սպաննեց թագաւորը իր պալատին մէջ, տէր դառնալով գահուն (Դ. Թագ. ԺԵ²⁵):

Այս ժամանակաշրջանին ազգերու քաղաքական յարաբերութիւնները ունեցան իրենց խաթարումը: Փակէ դաշնակցելով Ասորեսոց Ռասոնի հետ, յարձակեցան Աքազու վրայ և գրաւեցին Յուդայի երկիրը, սակայն Աքազ առաքեաց հրեւեակս առ թագղաթ Պաղասար արքայ Ասորեստանեայց եւ ասէ, Ծառայ քո եւ որդի քո եմ ես, ել եւ փրկեալ գիս ի ձեռաց արքային Խալայիի՝ յարուցելոց ի վերայ իմ: Եւ առ Աքազ զարծար եւ զոսկի զգեալս ի քան Տեառն եւ ի զանձս քան քաղաւորին (Դ. Թագ. ԺԶ⁷⁻⁸): Թագղաթ Պաղասար նախ նուաճեց Ասորեսոց երկիրը ու սպաննեց Ռասոնը և ապա Դամասկոսը և բոլոր բնակիչները գերիվարեց դէպի Քիր քաղաքը. գրաւեց նաեւ Իսրայէլը ու քանդեց Հիւսիսային Պաղեստինը, Յորդանանի արեւելեան և արեւմտեան ափերը ու գերիվարեց բնակիչները մինչև հեռաւոր Ասորեստան: Փակէ նուաճուեցաւ և անուանարկուեցաւ, կորսնցուց իր գահը և կեանքը Ովսէի կողմէ նիւթուած դաւադրութեամբ մը, և երկիրը այս կերպով դարձաւ Ասորեստանեան նահանգ մը: Դրժւար է անշուշտ հոս ցոյց տալ բացայայտ ընթացքը դէպքերու, սակայն յստակ է, թէ ուշ կամ կանուխ Ովսէ համաձայնագիր մը ստորագրեց Եգիպտոսի թագաւոր Սոլմաի հետ և դադրեցուց իր տուրքը զրկելէ դէպի Ասորեստան: Սաղմանասար փութով զրկեց ըմբոստ հարկատուն իր գահէն և արգելափակեց: Երեք տարիներու պաշարումէն վերջ ինկաւ Սամարիան Սաղմանասարի յաջորդ Սարկոնի ձեռքը Ն. Ք. 722 ին: Իսրայէլի թագաւորութիւնը գտած էր իր վերջը: Իսրայէլացիներ այս կերպով գերեվարուեցան հեռաւոր արեւելք ու հաստատուեցան Եփրատի և Տիգրիսի միջև գտնուող քաղաքներուն մէջ, մինչ իրենց հայրենական տունները բնակուեցան Ասորեստանի կողմէ գրաւուած Բաբելոնեան քաղաքներու գաղթականներէ:

Իսրայէլացիներ այժմ շրջապատուած հեթանոս գրացիներէ, կը շարունակէին իրենց անուանական պաշտամունքը Եհովա-

(1) Schrader իր Cuneiform Inscription-ի մէջ կը շանայ ցոյց տալ թէ, Ովսէի Մարգարէութիւններ կը պահպանին Հիւսիսային Թագաւորութեան վերջին տարիներուն, անմիջապէս առաջ Սամարիոյ անկումէն:

յի, կողք կողքի հեթանոս չաստուածներու պաշտամունքին: Այո՛, այս կերպով Իսրայէլի ազգային էութիւնը գտած էր իր վերջակէտը, բայց միայն Յուդայի մէջ կեդրոնացած էր ընտրեալ ժողովուրդի յոյսը:

Աւերուած իր երկրով և հողիով Իսրայէլ ըմբռնած էր ներքին գոտութիւններու ոգին, որոնք պատճառուած էին արտաքին թշնամիներէ: Վեց թագաւորներէն չորսը, որոնք յաջորդեցին Յերոբոամի, սպաննուեցան անգութ մահով: Ովսէ վերջ տուաւ իր օրերուն գերութեան մէջ: Մանայիմ «սպաննուեցաւ հօր»ը հետ և իր թագաւորութիւնը ձգեց դաւկին: Գահը յաջորդաբար ենթակայ դարձաւ զինուորական արկածախնդրութեանց, որովհետեւ թագաւորները զօրաւոր էին անվթար պահու դայն, առանց արտաքին օգնութեան: Անոնք միտքը իսկ չունեցան նուիրելու հետաքրքրութիւն իրենց երկրին, իրենց անձնական շահարեք ծրագիրներէն: Ազգային ազատութիւնը գտաւ իր վերջակէտը ու անկումը եղաւ շուտ և վերականգնումի յոյսը անկարելի:

Պատմութիւնը Ովսէով. — Ովսէի գրքի էջերը կուտան տեգոյն լոյս մը Իսրայէլի կեանքին վրայ, Յերոբոամի մահէն վերջ՝ տասը և կամ տասը հինգ տարիներու շարանով մը: Զարութիւններ զորս Ամոփս գատապարտած էր, ալ աւելի ծայրահեղ վիճակ մը ստացած էին Ովսէի օրով: Մարգարէութեան առաջին բաժանումին մէջ (Ովսէ Դ. Ա-Գ) Իսրայէլ կը նկարագրուի մականերսային բարգաւաճութեամբ, սակայն իրականութիւնը ի յայտ կը բերէ թէ, անոնք ամայացած էին Եհովայէն և Անոր չուրջ տարիներու բեռին տակ ստեղծուած գաղափարներէն:

Դրքի երկրորդ բաժանումը (Գ. Դ-ԺԴ) որ կը պատկանի Ովսէի առաքելութեան վերջին շրջանին, կը ներկայացնէ Իսրայէլի ընկերային, բարոյական և կրօնական վիճակներու չարան մը, որոնք նմանութիւնը ունին Ամոփսի էջերուն: Ազնուական դասէն մինչև ստրուկը Իսրայէլի, կը ներկայացուի բոլորովին ապականած:

Թագաւորը և իշխանները կը դուրսանային ժողովուրդի սխալ ընթացքով և չէին աշխատեր զսպել զանոնք: Իշխաններ մխրճուած էին մոլութեանց մէջ. թագաւորը մտերիմ բարեկամն էր «ծաղրածու»ներու և որ զիրենք կը պարգևատրէր իրենց այն սինիք արարքներուն համար, որոնք կ'ըլլային կրօնքի հանդէպ: Ու ի վերջոյ խաժամուած կործանեց այսպիսի թագաւորներ (Է²), և նեքին գոտութիւններ կերան զգօրութիւն նորա (Եփրեմի) եւ նա ոչ գիտաց. ծաղկեցին ավի նորա, եւ նա ոչ գգաց (Է²): Զմեղս ժողովրդեան իմոյ կերիցեն, եւ անիրաւութեամբ իւրեանց առցեն զանձինս իւրեանց (Դ⁸): Զի ոչ գոյ նամարսութիւն, եւ ոչ ողորմութիւն, եւ ոչ գիտութիւն Ասուծոյ ի վերայ երկրի: Անեմք եւ սուրբիւն եւ սպանութիւն եւ զոգութիւն եւ ճնութիւն հեղեալ ի վերայ երկրի, եւ արիւն ընդ արիւնս խառնին (Դ. Դ¹⁻², Զ⁸, Է¹, Ժ⁴, ԺԱ¹²): Մեղքը տիեզերական է (Ը¹):

Անուանական մեծարանք մը կայ Եհովայի հանդէպ: Ասուած ծանեալ զեզ (Ը²) իրենց սիրելի կարգաթօսն է: Զոհեր օրէնքներու լիութեամբ կ'ընծայուէին Եհովայի, սակայն Ան պիտի չընդունի զանոնք, քանի որ յանուն ձեականութեան կը կատարուէին (Ե⁶, Ը¹³). Իրականութեան մէջ, անոնք մոռցած էին զինք, իրենց զեզիս և վատթար կեանքով (Դ⁶, 10, 12, 13, Զ⁶, 7, Ը¹¹⁻¹⁴, Ժ¹, 8, ԺԱ², ԺԴ²): Եհովայի մոռացումն էր բոլոր չարիքներուն պատճառը: Երբ վտանգը կը սպառնար իրենց, կը զիմէին Ասորեստանի և եգիպտոսի վեհապետներու օգնութեան, փոխան Եհովայի (Ե³¹, Է¹¹, Ը⁹): Անոնք բնաւ չի հանդուրժեցին կշտամբանքներու (Դ⁴), այլ ընդհակառակը անարգեցին և հալածեցին մարգարէները որոնք զրկուած էին իրենց (Թ⁷, 8): Ու ի վերջոյ այսպիսի ազգի մը կը վիճակուի անգութ և կտրուկ դատաստան մը:

ԳՍՐԵԳԻՆ ԱՔԵՂԱՅ

(Շաբաթակէի)